

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

“ЗАТВЕРДЖЕНО”

на засіданні Вченої ради
НПУ імені М.П.Драгоманова

“ 30 ” серпня 2022 р.

Протокол № 1
Проректор з навчально-
методичної роботи
проф. Вєрайдуб Р. М.

ПРОГРАМА
навчальної дисципліни

ФІЛОСОФІЯ

для освітніх програм

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Шифр за навчальним планом **ЗП04**

Розробники програми:

Мозгова Наталія Григорівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедрою філософії Історико-філософського факультету НПУ імені М.П. Драгоманова

Немчинов Ігор Геннадійович – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Історико-філософського факультету НПУ імені М.П. Драгоманова

Глушко Тетяна Петрівна – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Історико-філософського факультету НПУ імені М.П. Драгоманова

Матюшко Богдан Костянтинович – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії Історико-філософського факультету НПУ імені М.П. Драгоманова

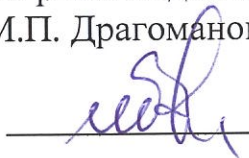
Рецензенти:

Слюсар В.М. – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри міжнародних відносин і політичного менеджменту Державного університету «Житомирська політехніка»;

Остащук І.В. – доктор філософських наук, професор, професор кафедри богослов'я, релігієзнавства та культурології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Обговорено та рекомендовано до видання на засіданні Науково-методичної ради НПУ імені М.П. Драгоманова «29» серпня 2022 року, протокол № 10

Голова НМР

Р.М.Вернидуб

I. Пояснювальна записка

Програма нормативної навчальної дисципліни філософія складена відповідно до освітніх стандартів спеціальностей освітнього рівня Бакалавр

Предмет вивчення навчальної дисципліни: специфіка філософії як форми світогляду та комплекс проблем її провідних теоретичних розділів.

Міждисциплінарні зв'язки: історія, релігієзнавство, іноземна мова, культурологія, етика, естетика, політологія, соціологія, математика, фізика, хімія, біологія та ін.

Мета і завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни філософія є формування у майбутніх бакалаврів чіткого уявлення про філософію як особливу форму світогляду, її призначення, основні проблеми та зв'язки з іншими галузями науки і роль у повсякденності початку XXI століття.

Основними завданнями вивчення дисципліни філософія є ознайомлення бакалаврів з особливостями філософії порівняно з іншими історичними формами світогляду, концепціями її походження, природою філософських проблем і їх поділом, змістом головних розв'язань філософських проблем у контексті інших галузей науки та світоглядну роль філософії.

Основні результати навчання і компетентності згідно з вимогами освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми:

№ з/п	Результати навчання	Компетентності
1.	<p>ПРН 1. Розуміти сенс філософії, її місце в системі культури.</p> <p>ПРН 2. Розуміти розмаїття та специфіку філософських дисциплін, знати філософську термінологію.</p> <p>ПРН 4. Аналізувати та коментувати літературу з філософської, соціокультурної та загальногуманітарної проблематики.</p>	<p>ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.</p> <p>ЗК2. Здатність вчитися й оволодівати сучасними знаннями.</p> <p>ЗК3. Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел.</p> <p>ЗК4. Здатність бути критичним і самокритичним.</p>
2.	<p>ПРН 3. Знати основні етапи, напрямки в історії світової та вітчизняної філософії.</p> <p>ПРН 5. Спілкуватися з професійних питань державною та іноземною мовами усно й письмово, використовувати їх для організації ефективної міжкультурної комунікації.</p> <p>ПРН 6. Мати обізнаність щодо основних напрямів, тенденцій, проблематики сучасної філософії.</p> <p>ПРН 8. Мати обізнаність у головних філософських методах і підходах, розуміти етико-практичну значущість філософського знання.</p> <p>ПРН 9. Мати навички написання філософських текстів.</p> <p>ПРН 10. Мати навички реферування, систематизованого огляду та порівняльного</p>	<p>ЗК5. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.</p> <p>ЗК6. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.</p> <p>ЗК7. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.</p> <p>ЗК8. Здатність спілкуватися іноземною мовою.</p> <p>ЗК9. Здатність до міжособистісної взаємодії, здатність працювати в команді.</p> <p>ЗК10. Здатність працювати автономно.</p> <p>ЗК11. Цінування та повага</p>

<p>аналізу філософської та загальнонаукової літератури.</p> <p>ПРН 11. Вміти аналізувати міркування та робити ґрунтовні смислові узагальнення, висновки.</p> <p>ПРН 12. Вміти викладати власні міркування послідовно, логічно, систематично та аргументовано.</p> <p>ПРН 13. Критично оцінювати власну позицію та знання, порівнювати і перевіряти отримані результати.</p> <p>ПРН 14. Уникати симуляцій, плагіату та інших виявів академічної недоброчесності у сфері професійної діяльності або навчання.</p> <p>ПРН 15. Мати навички ведення інтелектуальних дискусій на засадах діалогу, відкритості й толерантності.</p> <p>ПРН 16. Вміти застосовувати загальногуманітарні та філософські знання в різних сферах життєдіяльності.</p> <p>ПРН 18. Ефективно працювати з інформацією: добирати необхідну інформацію з різних джерел, зокрема з фахової літератури та електронних баз, критично аналізувати й інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати й систематизувати.</p>	<p>різноманітності та мультикультурності.</p> <p>ЗК12. Здатність діяти на підставі етичних міркувань (мотивів).</p> <p>ЗК13. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.</p> <p>ЗК14. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.</p>
---	---

II. Примірний тематичний план

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 3 кредити ЄКТС 90 годин.

Назви модулів і тем	Кількість годин (денна форма навчання)					Кількість годин (заочна форма навчання)				
	Аудиторні	у тому числі			СРС	Аудиторні	у тому числі			СРС
		Лекції	Лабораторні	Семінарські			Лекції	Лабораторні	Семінарські	
Змістовий модуль 1 Фундаментальні проблеми філософії.										
Тема 1.1. Філософія як форма світогляду	4	2	–	2	20	4	2	–	2	20
Тема 1. 2.	6	2	–	4	18					20

Метафізика і діалектика.										
Тема 1.3. Теорія пізнання та епістемологія	8	6	-	4	18					20
Разом за змістовим модулем 1	16	8	-	6	36	4	2	-	2	20
Змістовий модуль 2. Прикладні проблеми філософії										
Тема 2.1. Філософія практики.	6	2	-	2	4		2	-	2	10
Тема 2.2 Філософія природи та екології.	4	2		2	4					12
Тема 2.3 Філософія людини.	4	2		2	4					
Тема 2.4 Філософія культури і творчості	4	2		2	4					
Тема 2.5 Філософія науки.	4	2		2	4					
Разом за змістовим модулем 2	20	10	-	10	20	4	2	-	2	60
Разом:	36	18	-	16	56	10	6	-	4	80

III. Зміст навчальної дисципліни за модулями і темами:

Модуль I. Фундаментальні проблеми філософії.

(1 кредит/30 годин)

Тема 1.1. Філософія як форма світогляду. Загальні відомості про світогляд. Структура світогляду. Буденний (життєво-практичний) та теоретичний рівні світогляду. Історичні форми світогляду: міф, релігія, наука, філософія. Естетичний світогляд. Зміст термінів «філо» і «Софія». Філософія і філософування. Головні ознаки філософської проблеми: межа узагальненість, парадоксальність (антиномічність) постановки, смисложиттєва значимість, багатоманітність розв'язків, неможливість остаточного розв'язання. Особливості філософії порівняно з іншими історичними формами світогляду. Концепції походження філософії: міфогенна, соціогенна, гносеогенна, освітогенна. Суспільна значимість і функції філософії: світоглядна, методологічна, пізнавальна, ціннісно-орієнтаційна, прогностична, критична. Нагромадження і передача світоглядного досвіду, роль у цьому освіти. Місце філософії у вищій освіті, її значення для формування творчої особистості фахівця. Повнофункціональна особистість. Риси повнофункціональної особистості, формуванню яких сприяє засвоєння філософії. Самостійність мислення і незалежність від авторитетів. Глибока самосвідомість і рефлексія. Гнучкість і здатність до самоперебудови у відповідності зі зміною обставин життя. Концептуалізована система ціннісних уявлень. Здатність до герменевтичної діяльності і розуміння. Здатність до творчості, смислонаповнення власного життя, стійкість щодо абсурду. Головні групи смисложиттєвих питань і відповідні розділи філософії. Питання про надприродні, незмінні, надійні підстави суцього (метафізика і її підрозділи: онтологія, спекулятивні теологія, психологія, космологія). Про змінюваність і плинність суцього та закономірності змін (діалектика). Про пізнаваність метафізичних і

діалектичних феноменів, умови істинності знань (гносеологія). Про здатність людини пізнанням і предметною діяльністю змінювати і стабілізувати суще (праксеологія). Природа як підстава і сфера існування людини (натурфілософія). Про природні і метафізичні виміри людини, умови її існування, сутність і призначення (філософська антропологія). Про зміст, підстави і смисли перетворення людиною себе і навколишньої дійсності (філософія культури). Про сутнісні підстави суспільства, його стабільності і змінюваності (соціальна філософія). Питання про рушійні сили історії, її закономірності, спрямованість і сенс (філософія історії). Про можливість і межі наукового і філософського пізнання природи, людини, історії, метафізичних реалій, та про ефективні методи отримання істинних знань (філософія науки і філософська методологія) Історичний шлях філософії Філософія доби премодерну: Стародавність, Античність, Середні віки, Відродження; модерну: Новий час, Просвітництво, німецька класична філософія, посткласична філософія XIX – початку XX ст. та постмодерну (від середини XX ст. до сьогодні). Філософські вчення, школи, течії і напрямки.

Тема 1.2. Метафізика і діалектика. Метафізика і діалектика як протилежні світоглядні орієнтації, їх взаємодоповнюваність. Софійно-містична природа діалектики та епістемно-раціональні витoki метафізики. Метафізика, її головні проблеми. Онтологія. Поняття про суще та його метафізичну першооснову, або буття. Головні концепції буття. Монізм (матеріалізм, об'єктивний та суб'єктивний ідеалізм), дуалізм, плюралізм, їх основні приклади. Абстрактність традиційних онтологічних концепцій. Буття як діяльність, спілкування, культура. Сущє, належне, обов'язкове, можливе. Реальне та ідеальне. Природа ідеального. Спекулятивна космологія. Космос, або буття порядку. Хаос, космос і номос. Найвні космогонічні гіпотези. Проблема першопричини. Матерія і форма. Детермінізм механістичний та ймовірний. Необхідність і випадок. Час і простір. Порядок з хаосу. Проблема самоорганізації сущого. Буття і ніщо. Дійсна і удавана річ (симулякр). Віртуальна реальність. Спекулятивна (раціональна) психологія. Буття як дух. Дух як субстанція. Спіритуалізм. Дух як акциденція. Феноменологія духу. Свідомість і несвідоме. Дух як суб'єкт, або душа. Анімізм. Природа душі, її часовість. Проблеми руйнівності душі. Душа і психіка. Спекулятивна та емпірична (експериментальна) психологія, їх співвідношення. Спекулятивна теологія як частина метафізики. Бог як буттєва першооснова сущого, питання про його іманентність і трансцендентальність. Пантеїзм, деїзм, теїзм. Докази буття Бога. Можливості та межі метафізичної методології. Діалектика, її проблематика та версії: об'єктивна, суб'єктивна, негативна, трагічна, абсолютна. Проблема сталого у плинності буття. Закон як розмірність плину. Закон як сутність, суперечність, єдність протилежностей. Закон як циклічність у плинні змін сущого. Діалектика і сучасна синергетика. Позитивна і негативна діалектика. Питання про передбачуваність майбутнього. Проблема теорії діалектики та інваріантів її змісту. Принципи, категорії, закони діалектики. Закон взаємного переходу кількості та якості. Закон єдності та боротьби протилежностей. Закон заперечення заперечення. Філософські суперечки навколо законів діалектики та її принципів. Модифікації законів діалектики в сучасних філософських доктринах. Людський, або суб'єктивний компонент, та особливості, можливості і межі діалектичної методології.

Тема 1.3. Теорія пізнання та епістемологія. Теорія пізнання (гносеологія). Еволюція її проблематики від питань про пізнаваність метафізичних реалій до проблем наукового пізнання. Гностицизм і агностицизм. Пізнання як відображення, відношення, комунікація і діяльність. Структурні складові пізнавальної діяльності (об'єкт, суб'єкт, мета, засоби, результати). Об'єкт пізнання. Особливості об'єктів природознавства, суспільствознавства та філософії. Об'єкт як дійсність, можливість, мовна реальність. Даність і заданість об'єкта, проблема його спостережуваності та визначеності. Матеріальні, духовні, діяльнісні передумови локалізації і визначення об'єкта. Об'єкт і предмет пізнання. Предмет як пізнавальна проблема. Суб'єкт пізнання: тілесність, духовність, активність. Відображення і сенсорна інформація. Духовні виміри суб'єкта. Самосвідомість і опредметнення інформації. Рефлексія як реконструкція суб'єктивних передумов перетворення предмета. Комунікація, розуміння,

тлумачення. Суб'єкт як епіцентр пізнавальної активності. Проблема як чинник активізації. Мета пізнавальної діяльності суб'єкта, питання про її визначеність. Засоби, форми і методи пізнання. Знання як результат пізнавальної діяльності. Форми знання. Чуттєве і розумове (раціональне) пізнання, особливості їх форм. Емпіризм і раціоналізм як напрямки гносеології. Знання і цінність. Знання і значимість. Проблема істини та головні версії її розв'язків. Істина як алетея, відповідність, узгодженість, конвенція, інструментальна цінність, процес. Об'єктивність істини та її критерії. Конкретність істини. Істина і метод. Істина і буття. Особливості буденного, міфічного, релігійного, філософського, естетичного і наукового пізнання. Основні питання епістемології, її співвідношення з теорією пізнання.

Модуль II. Прикладні проблеми філософії.

(2 кредити/60 годин)

Тема 2.1. Філософія практики. Проблема практики в історії філософії. Структура практики, особливості її складових у різних видах діяльності. Можливі класифікації дій. Праця, спілкування, практична діяльність у різних галузях науки. Можливості і межі практики як критерію істини. Практика і цінності. Матеріальне і духовне виробництво, їх особливості. Практична свідомість. Теоретичний і практичний розум, їх складові частини та особливості функціонування. Воля і вибір як чинники діяльності. Практика як відтворення і практика як творчість. Індивідуальні та суспільні виміри практики. Практика, суспільство, культура. Людинотворча функція практики. Небезпеки абсолютизації практики і нехтування нею. Бездіяльність і люди-засоби. Активізм як філософський напрямок, його зміст і значення. Пізнавальна і практична творчість як філософська проблема. Практичні виміри проблеми добра і зла, вибору між ними. Праксеологія як фундамент етичних учень. Можливості і межі практичного застосування філософських знань.

Тема 2.2. Філософія природи та екології. Природа як всезагальний предмет практики і філософування. Філософія природи від Стародавності до завершення класичної філософії. Віталізм і органіцизм. Проблема єдності природознавства та побудови інтегральної наукової картини світу. Розв'язки даної проблеми у головних версіях натурфілософії. Причини «зникнення» натурфілософії на початку ХХ ст. Натурфілософія і метафізична та гносеологічна проблематика природничих наук. Концепції походження Всесвіту, життя, антропосоціогенезу. Роль впливу природного середовища на історію. Екологічні проблеми. Природа в ціннісних вимірах. Філософські виміри екологічної кризи. Філософія як засіб подолання екологічної кризи. Натурфілософія і діалектика природи. Діалектична проблематика природознавства. Можливості і межі діалектичної натурфілософії. Синергетична картина природи. Натурфілософія і етика. Природа і свобода.

Тема 2.3. Філософія людини. Людина як об'єкт біології, психології, педагогіки, політології, теології, культурології, етики. Версії антропогенезу: натуралістичні та супранатуралістичні. Особливості філософського осмислення сутності людини. Філософська антропологія як розділ філософії і течія думки ХХ ст. Світ природи і тілесність людської істоти. Світ свободи і метафізичні виміри людини. Есенціалістський та екзистенціальний підходи до них. Метафізика людської сутності. Сутність як даність або душа. Душа і психіка. Феномен «Я», його пояснення. Душа, дух, духовний світ. Свідомість, несвідоме, совість. Почуття, розсуд, розум. Страждання, страх, воля. Віра, надія, любов. Сутність людини як заданість процесом існування в суспільстві і культурі. Душа і екзистенція. Первинність існування щодо сутності. Часовість, скінченність екзистенції. Екзистенція як існування на межі сущого і буття. Буття «в собі і для себе», «тут-буття». Трансцендування і трансценденція. Творчість і самотворення. Свобода і відповідальність. Існування і комунікація. Існування аутентичне і неаутентичне. Істина існування, Проблема «пограничних ситуацій» в есенціалізмі і екзистенціалізмі. Проблема сенсу людського буття. Смысл і абсурд. Цінності. Цінність і оцінка. Проблема онтологічного статусу цінностей та їх роль в існуванні людини. Трансгуманізм і проблеми постлюдини. Людська ідентичність, її різновиди і виміри.

Тема 2.4. Філософія культури і творчості. Цінності і культура. Визначення культури. Складові культури, їх рівні та особливості функціонування. Творення культури. Культура і практика. Культура і ритуал. Культура і гра. Гра і дозвілля. Феномен дозвілля. Культура і праця. Штучне середовище. Техносфера та екологічна проблематика. Матеріальна і духовна культура. Поняття артефакту матеріальної культури. Артефакт і його смисл. Культура як текст. Духовні витвори, їх класифікація. Часопростір (хронотоп) культури. Генотип та фенотип. Синхронізм та діахронізм культурогенезу. Віртуальне буття в культурі. Дитинство, молодість, зрілість, старість як виміри еволюції культури. Революція, дивергенція, конвергенція в культуро творенні. Когнітивні, еротичні, фанатичні фактори культурогенезу. Культура і духовність як протипага абсурду. Ціннісно-смилова субстанція культури. Педагогічні аспекти культури. Засвоєння, розпредметнення, розуміння культури. Загальнокультурна освіченість, майстерність, людяність. Культура як субстанція людяності. Натхнення. Творча воля. Талант і хист як соціокультурний феномен. Творча Інтуїція. Інсайт. Творчість, свобода, об'єктивація і комунікація. Свідомі й несвідомі чинники творчості. «Трагедія» творчості людини. Творчість як найбільш адекватна форма людського існування.

Тема 2.5. Філософія науки. Наука як особлива форма пізнання, сфера культури та соціальна інституція. Специфічні ознаки науки як форми пізнавальної діяльності. Особливості її об'єкта, суб'єкта, цілеспрямування, засобів і результатів. Метафізичні проблеми та онтологічні підстави науки. Діалектична проблематика наукового пізнання. Наукова раціональність та її основні типи: логіко-математична, природнича, соціально-гуманітарна, технічна. Особливості розвитку науки, його внутрішні і зовнішні чинники. Періодизація історії науки, особливості її історичних форм. Наукові революції. Гносеологічні та праксеологічні проблеми конкретних наук, їх осмислення філософією науки. Ідеали науковості та істинності. Ідеали і норми обґрунтування і побудови наукового звання. Особливості об'єктів природознавства, соціології і антропології. Риси особистості «ідеального» вченого як суб'єкта наукового пізнання. Наукова творчість. Науковий метод. Класифікація методів. Логіка наукового дослідження. Наука і техніка. Нові інформаційні технології в науці і освіті. Наукове дослідження. Філософські дискусії про його засади, етапи, структуру. Об'єкт і предмет дослідження. Проблема і гіпотетика дослідження. Мета дослідницької діяльності. Підбір засобів. Виклад і обґрунтування наукових результатів. Феномен кваліфікаційної роботи (курсової, дипломної, магістерської). Методи філософських досліджень, їх різновиди та класифікація. Метафізика і діалектика. Компаративний (порівняльного) аналіз, його підстави, можливості і межі. Герменевтика. Текст і передумови його розуміння. Феноменологія як філософський метод. Структуралізм як методологічна доктрина, її можливості і межі. Реконструкція, дискурс і деконструкція як прийоми роботи зі смислами. Лінгвістичний аналіз. Філософські складові основних видів психоаналізу. Взаємодоповнюваність філософських методів та проблема їх синтезу.

Тема 2.6. Філософія суспільства та історії. Онтологія суспільного буття. Есенціалістський, аксіологічний та функціональний підходи у філософському осмисленні суспільства. Соціальний атомізм та соціальний холізм. Суспільний простір і час. Суспільні і міжособистісні відносини: рсдинні, економічні, політичні, духовні. Проблема визначальних відносин. Суспільні відносини і соціальні структури. Рід, плем'я, нація. Місто і село. Політичні партії. Соціальні страти: верстви, прошарки, касти. Професійно-освітні спільноти. Суспільні відносини і суспільна діяльність. Соціальна праксеологія. Технологічний спосіб виробництва. Технічні революції. Вплив техніки на розвиток суспільства. Технологічні відносини та інформаційні технології. Концепції індустріального, постіндустріального, інформаційного суспільства. Ідеальне, ідеологія і суспільна свідомість. Індивідуальна свідомість, або суб'єктивний дух. Надіндивідуальна свідомість, або об'єктивний дух. Мораль, політична свідомість, правосвідомість. Форми «абсолютного» духу: мистецтво, релігія, філософія. Соціальна гносеологія, її головні проблеми. Особливості соціального пізнання: предмету, суб'єкта, методів, мети, результатів. Ідеали науковості у галузі суспільствознавства. Соціально-гуманітарні науки як елемент вищої освіти. Методологія

соціального пізнання, номотетичний та ідеографічний методи у науках про природу і суспільство. Філософія історії. Історія як об'єктивний процес і наука. Метафізична проблематика історичної науки. Історичний час і простір. Проблема періодизації історії, її головні вирішення. Цикло-часові підходи. Теорії історичного кругообігу. Епохи цивілізації, культури. Лінійно-часові підходи до періодизації історії. Есхатологічна проблема. Натуралістичний підхід до історичного процесу. Природа, історія, космічні ритми буття. Географічна, демографічна та органічна школи. Циклічно-поступальна модель історичного часу. Формаційна періодизація історії. Економічне підґрунтя формації і матеріалістичне розуміння історії. Межі матеріалістичної філософії історії. Проблема рушійних сил і законів історичного поступу. Закони історії і закони діалектики. Історична необхідність і свобода. Особливості природної та історичної причинності. Причинність, доцільність, вибір. Добро і зло в історії. Проблема спрямованості і смислу історії. Проблема «кінця» історії. Концепції цивілізаційного фіналізму, циклічності, катастрофізму. Майбутнє як предмет дослідження і прогнозування. Провідні сучасні вчення про майбутнє природи і людства.

IV. Засоби діагностики успішності навчання: вхідний контроль проходить в усній формі відкритих запитань.

Контроль під час аудиторних занять, основними видами якого є усне опитування теоретичного матеріалу, письмове виконання практичних завдань.

Контроль самостійної (індивідуальної роботи) студентів, основними видами якого є оцінювання підготовки до семінарських занять, опрацювання додаткових джерел інформації, виконання завдань самостійної роботи.

V. Форма підсумкового контролю успішності навчання _____ екзамен _____

VI. Інформаційні джерела для вивчення курсу

Основні:

1. Аристотель. Метафізика. Філософія науки. Навчальний посібник. 2-ге вид., виправлене та доповнене у двох частинах. Частина 2. Хрестоматійні матеріали. Упорядники: Сторожук С.В., Гоян І.М., Данилова Т.В., Матвієнко І.С. Івано-Франківськ: Г.М. Кушнір. 2018. С. 26–30.
2. Бадью А. Етика. Нарис про розуміння зла. Пер. з фр. В. Артюха і А. Рєпи. Київ: КомуБук. 2016. 192 с.
3. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція. Пер. з фр. В. Ховхун. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи». 2004. 230 с.
4. Вернадський В.І. Про науковий світогляд. Філософія науки. Навчальний посібник. 2-ге вид., виправлене та доповнене у двох частинах. Частина 2. Хрестоматійні матеріали. Упорядники: Сторожук С.В., Гоян І.М., Данилова Т.В., Матвієнко І.С. Івано-Франківськ: Г.М. Кушнір. 2018. С. 279–290.
5. Гайдеггер М. Що таке метафізика. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. За ред. Л. Губерського. Київ: Знання. 2009. С. 74–86.
6. Гегель Г.В.Ф. Феноменологія духу. Пер. з нім. П. Таращук. Харків: Фоліо. 2019. 480 с.
7. Гейзинга Й. Homo ludens. Досвід визначення ігрового елемента культури. Пер. з англ. О. Мокровольського. Київ: Основи. 1994. 250 с.
8. Гуссерль Е. Картезіанські медитації. Вступ до феноменології. Пер. з нім. А. Вахтель. Київ: Темпора. 2021. 304 с.
9. Г'юм Д. Трактат про людську природу. Пер. з англ. Київ: Всесвіт. 2003. 552 с.
10. Гадамер Г.Г. Істина і метод. Основи філософської герменевтики: в 2 т. Т. 1. Герменевтика І. Пер. з нім. О. Мокровольський. Київ: Юніверс. 2000. 459 с. (Серія «Філософська думка»).

11. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. Пер. з англ. Київ: Дух і літера. 2000. 600 с.
12. Декарт Р. Міркування про метод, щоб правильно спрямовувати свій розум і відшукувати істину в науках. Київ: Тандем. 2001. 104 с.
13. Дерида Ж. Письмо та відмінність. Пер. з фр. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи». 2004. 602 с.
14. Донцов Д. Націоналізм. Федів Ю.О., Мозгова Н.Г. *Історія української філософії: Навчальний посібник*. Київ: Україна. 2001. С. 482–487.
15. Жижек С. Погляд навскіс. Вступ до теорії Жака Лакана через популярну культуру. Пер. з англ. П. Шведа. Київ: Комубук. 2018. 320 с.
16. Кайку М. Фізика майбутнього. Як наука вплине на долю людства і змінить наше повсякденне життя в ХХІ столітті. Пер. з англ. Львів: Літопис. 2013. 433 с.
17. Камю А. Бунтівна людина. Вибрані твори. У 3-х т. Т. 3. Ессе. Пер. з фр. Харків: Фоліо. 1997. С. 181–438.
18. Кант І. Критика практичного розуму. Пер. з нім. І. Бурковського. Київ: Юніверс. 2004. 240 с. (Серія «Філософська думка»).
19. Кант І. Критика чистого розуму. Пер. з нім. та приміт. І. Бурковського. Київ: Юніверс. 2000. 504 с. Парад. тит. арк. нім. (Серія «Філософська думка»).
20. Кримський С. Під сигнатурою Софії. Київ: Видавничий дім «КМ Academia». 2008. 367 с.
21. Кун Т. Структура наукових революцій. Пер. О. Васильєв. Київ: Port-Royal. 2001. 226 с.
22. Леві-Строс К. Структурна антропологія. Пер. з фр. З. Борисюк. Київ: Основи. 1997. 387 с.
23. Локк Дж. Розвідка про людське розуміння: у 4-х книгах. Кн. 1. Про природженість принципів та ідей. Пер. з англ. Н. Бордукової. Харків: Акта. 2007. 152 с.
24. Ніцше Ф. Так мовив Заратустра. Книжка для всіх і ні для кого. Пер. з нім. А. Савченко. Харків: Фоліо. 2019. 256 с. (Серія «Зарубіжні авторські зібрання»).
25. Платон. Держава. Пер. з давньогрецької Д. Коваль. Львів: Априорі. 2021. 464 с.
26. Паскаль Б. Думки. Пер. з фр. А. Перенаді, О. Хоми. Київ: Дух і літера. 2009. 704 с.
27. Патнем Г. Розум, істина і історія. Київ: Видавничий дім «Альтернатива». 2003. 232 с.
28. Попович М. Філософія свободи = философия свободы. Упоряд. Л.Ф. Артюх, Н.Б. Вяткіна; передмова Н.Б. Вяткіної, фото Я.Я. Ясиневиц, Є.Ф. Маслова, худож. оформлювач О.А. Гугалова. Харків: Фоліо. 2018. 528 с.
29. Поппер К. Злиденність історизму. Пер. з англ. Київ: Абрис. 1994. 192 с.
30. Пригожин І. Порядок із хаосу: новий діалог людини з природою. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. За ред. Л. Губерського. Київ: Знання. 2009. С. 344–353.
31. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо. Нарис феноменологічної онтології. Пер. з фр. В. Лях, П. Таращук. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи». 2001. 835 с.
32. Тойнбі А. Дослідження історії: у 2 т. Т. 1. Пер. з англ. Київ: Основи. 1995. 608 с.
33. Торо Г.Д. Волден, або Життя в лісах. Пер. з англ. Я. Стріха. Київ: Темпора. 2020. 432 с.
34. Феєрабенд П. Аналітичний покажчик. *Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб.* За ред. Л. Губерського. Київ: Знання. 2009. С. 365–376.
35. Фрейд З. Вступ до психоаналізу. Лекції. Пер. з нім. П. Таращук. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля». 2015. 480 с.
36. Фромм Е. Мати або бути? Пер. з англ. Г.В. Яновська. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля». 2020. 304 с.

37. Фуко М. Археологія знання. Пер. з фр. В. Шовкуна. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи». 2003. 326 с.
38. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. Пер. з англ. Т. Сахно. Київ: Наш Формат. 2020. 192 с.
39. Харарі Ю.Н. 21 урок для 21-го століття. Київ: Book Chef. 2018. 416 с.
40. Шелер М. Місце людини в Космосі. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. За ред. Л. Губерського. Київ: Знання. 2009. С. 261–269.
41. Шинкарук В. Діалектика: традиційний і нові підходи. *Філософія науки. Навчальний посібник. 2-ге вид., виправлене та доповнене у двох частинах. Частина 2. Хрестоматійні матеріали.* Упоряд. Сторожук С.В., Гоян І.М., Данилова Т.В., Матвієнко І.С. Івано-Франківськ: Г.М. Кушнір. 2018. С. 175–183.

Додаткові:

1. Адо П. Покривало Ізиди. Нарис історії ідеї Природи. Пер. з фр. О. Йосипенко. Київ: Новий Акрополь. 2016. 470 с.
2. Адо П. Філософія як спосіб життя. Пер. з фр. О. Йосипенко. Київ: Новий Акрополь. 2020. 312 с.
3. Андрущенко В.П., Волинка Г.І. Мозгова Н.Г. та ін. Філософія. Природа, проблематика, класичні розділи: Навч. посібн. За ред. Г.І. Волинки. 3-є вид. Київ: Каравела. 2021. 368 с. (Серія «Українська книга»).
4. Андрущенко В.П., Волинка Г.І. Мозгова Н.Г. та ін. Філософія. Природа, проблематика, класичні розділи: Хрестоматія. Навч. посібн. За ред. Г.І. Волинки. 3-є вид. Київ: Каравела. 2021. 464 с. (Серія «Українська книга»).
5. Блюмберг Г. Світ як книга. Переклад з німецької, передмова, коментарі Володимира Ермоленка. Київ: Лібра. 2005. 544 с.
6. Волинка Г.І., Гусев В.І., Мозгова Н.Г. та ін. Історія філософії в її зв'язку з освітою. 3-є вид. Київ: Каравела. 2021. 480 с. (Серія «Українська книга»).
7. Гусев В. Метафізика: проблеми, принципи, поняття. Лекційний курс. Київ: Каравела. 2020. 332 с.
8. Добронравова І.С. Дескриптивність нелінійного теоретичного знання та самоорганізація нелінійної науки. *Філософія освіти.* 2017. № 1. С. 30–42.
9. Європейський словник філософії. Лексикон неперекладностей. Т. 1. За ред. Б. Кассен. Пер. з фр. 3-є вид. Київ: Дух і літера. 2011. 567 с.
10. Європейський словник філософії. Лексикон неперекладностей. Т. 2. За ред. Б. Кассен. Пер. з фр. 2-є вид. Київ: Дух і літера. 2011. 488 с.
11. Європейський словник філософії. Лексикон неперекладностей. Т. 3. За ред. Б. Кассен. Пер. з фр. 2-є вид. Київ: Дух і літера. 2013. 328 с.
12. Європейський словник філософії. Лексикон неперекладностей. Т. 4. За ред. Б. Кассен. Пер. з фр. 2-є вид. Київ: Дух і літера. 2016. 440 с.
13. Історія філософії. Словник. За заг. ред. д. ф. н., проф. В. Ярошовця. 2-є вид., перероб. Київ: Знання України. 2012. 1087 с.
14. Кремень В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: Підручник. Київ: Книга. 2005. 528 с.
15. Лук'янець В., Кравченко О., Озадовська Л. та ін. Світоглядні імплікації науки: Монографія. Київ: ПАРАПАН. 2004. 408 с.
16. Лук'янець В., Кравченко О., Озадовська Л. та ін. Природознавство і гуманітарія. Пошуки взаєморозуміння: Монографія. Київ: ПАРАПАН. 2009. 317 с.
17. Лютий Т.В. Пригоди філософських ідей Західного світу (від давнини до сьогодення). Київ: Темпора. 2019. 384 с.
18. Петрушенко В. Епістемологія як філософська теорія знання: Монографія. Львів: Вид-во Державного ун-ту «Львівська політехніка». 2000. 296 с.

19. Свендсен Л. Філософія самотності. Пер. з норвезької Софії Волковецької. Київ: Ніка-Центр; Львів: Видавництво Анетти Антоненко. 2017. 208 с.
20. Сторожук С.В., Гоян І.М., Матвієнко І.С. Практикум з філософії. Івано-Франківськ: Кушнір Г.М. 2017. 176 с.
21. Федів Ю.О., Мозгова Н.Г. Історія української філософії: Навчальний посібник. Київ: Україна. 2001. 509 с.
22. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. За ред. Л. Губерського. Київ: Знання. 2009. 621 с.
23. Фюрст М., Тринкс Ю. Філософія. Пер. з нім. В. Кебуладзе. 2-е вид. Київ: Дух і літера. 2020. 544 с.
24. Чекаль Л.А., Горбатюк Т.В., Сторожук С.В. та ін. Філософія науки та інноваційного розвитку. Київ: Міленіум. 2017. 782 с.
25. Baghramian M., Carter J.A. Relativism. [Електронний ресурс]. Сайт «The Stanford Encyclopedia of Philosophy». <https://plato.stanford.edu/entries/relativism>. Назва з екрана.
26. Glanzberg M. Truth. [Електронний ресурс]. Сайт «The Stanford Encyclopedia of Philosophy». <https://plato.stanford.edu/entries/truth>. Назва з екрана.
27. Herburn B. Scientific Method. [Електронний ресурс]. Сайт «The Stanford Encyclopedia of Philosophy». <https://plato.stanford.edu/entries/scientific-method>. Назва з екрана.
28. Little D. Philosophy of History. [Електронний ресурс]. Сайт «The Stanford Encyclopedia of Philosophy». Режим доступу: <https://plato.stanford.edu/entries/history>. Назва з екрана.
29. Miller S. Social Institutions. [Електронний ресурс]. Сайт «The Stanford Encyclopedia of Philosophy». Режим доступу: <https://plato.stanford.edu/entries/social-institutions>. Назва з екрана.
30. Patti P.T. Culture. [Електронний ресурс]. Сайт «The Stanford Encyclopedia of Philosophy». Режим доступу: <https://plato.stanford.edu/entries/culture>. Назва з екрана.
31. Pritchard D., Turr J. Value of Knowledge. [Електронний ресурс]. Сайт «The Stanford Encyclopedia of Philosophy». <https://plato.stanford.edu/entries/knowledge-value>. Назва з екрана.
32. Rettler B., Bailey A.M. Object. [Електронний ресурс]. Сайт «The Stanford Encyclopedia of Philosophy». <https://plato.stanford.edu/entries/object>. Назва з екрана.
33. Roughley N. Human Nature. [Електронний ресурс]. Сайт «The Stanford Encyclopedia of Philosophy». Режим доступу: <https://plato.stanford.edu/entries/human-nature>. Назва з екрана.
34. Sarkar S. Ecology. [Електронний ресурс]. Сайт «The Stanford Encyclopedia of Philosophy». Режим доступу: <https://plato.stanford.edu/entries/ecology>. Назва з екрана.
35. Schickore J. Scientific Discovery. [Електронний ресурс]. Сайт «The Stanford Encyclopedia of Philosophy». <https://plato.stanford.edu/entries/scientific-discovery>. Назва з екрана.
36. Siegel H., Phillips D.C., Callan E. Philosophy of Education. [Електронний ресурс]. Сайт «The Stanford Encyclopedia of Philosophy». Режим доступу: <https://plato.stanford.edu/entries/education-philosophy>. Назва з екрана.
37. Steup M., Neta R. Epistemology. [Електронний ресурс]. Сайт «The Stanford Encyclopedia of Philosophy». <https://plato.stanford.edu/entries/epistemology>. Назва з екрана.
38. Wilson G., Shpall S. Action. [Електронний ресурс]. Сайт «The Stanford Encyclopedia of Philosophy». <https://plato.stanford.edu/entries/action>. Назва з екрана.
39. Van Inwagen P., Sullivan M. Metaphysics. Сайт «Stanford Encyclopedia of Philosophy». Режим доступу: <https://plato.stanford.edu/entries/metaphysics>. Назва з екрана.

Інтернет-ресурси:

1. Інновації, управління змінами в організаціях, управління знаннями. URL: <http://www.bizbooks.com.ua/catalog/cat.php?c=193&lang=1>

2. «Стратегічна суспільна ініціатива 2045» URL: www.2045.com/
3. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
4. Електронна бібліотека «e-reading». URL: <http://www.e-reading.by/bookbytypes.php?type=17>
5. Електронна бібліотека «Мехаліб». URL: <https://mexalib.com/>
6. Електронна бібліотека «Чтиво». URL: <https://chtyvo.org.ua/>
7. Електронна бібліотека кафедри філософії НПУ імені М.П. Драгоманова. URL: http://kph.npu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=25&Itemid=23
8. Електронна бібліотека філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/index.html>
9. Стенфордська філософська енциклопедія. URL: <https://plato.stanford.edu>
10. «Британська енциклопедія». URL: <https://www.britannica.com>